

Skutočný príbeh odvážnych mladých žien, ktorým sa
podarilo zachrániť stovky židovských detí pred deportáciami

MUSELI SME ICH ZACHRÁNIŤ

ELLE VAN RIJN

IKAR

ELLE VAN RIJN

MUSELI
SME ICH
ZACHRÁNĚTĚ

Preložil Adam Bžoch

IKAR

Elle van Rijn
DE CRÉCHE

Copyright © Elle van Rijn 2020.

Published by agreement with Overamstel Uitgevers B.V.,
in arrangement through 2 Seas Literary Agency and Livia Stoia Agency.

Translation © 2023 by Adam Bžoch

Cover design © bij Barbara / Amsterdam

Slovak edition © 2023 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-9148-5

*Bettiným deťom z jaslí,
či už zostali nažive,
alebo ich zavraždili.*

Prológ

Dolu v hale prechádzam okolo predškolákov, ktorí sa držia za ruky a sú zoradení, aby prešli na druhú stranu. Na chrbtoch majú plecniачiky, pod pazuchami držia plyšové hračky. Skupinu sprevádza Mirjam.

„Nemala si náhodou pomáhať s upratovaním?“ spýta sa ma šeptom.

„Už tam idem.“

„Poďte, deti, vyrážame.“

Rad sa pohne. Pokúšam sa nevnímať tváre. V hlave už mám priveľa obrazov detí, ktoré odviekli. Priveľa otázok, ktoré ma chcú stiahnuť do hlbín kvôli možným odpovediam. Len nepremýšľať o podmienkach, v akých teraz deportované deti žijú, ak sú ešte vôbec nažive. Preč s tým! Hotovo, uzavreté, akoby sa nič nestalo.

Cez otvorené dvere zbadám Virrie, ako v oddelení pre predškolákov skladá obliečky z poľných postieľok, ktoré medzičasom poodnášali.

„Už si niekoho našla na ten nový balíček?“ spýtam sa, keď vstúpim dovnútra. Ukážem na bábätko, ktoré k nám priniesli na poslednú chvíľu.

„Ešte majú veľa práce so skupinou, ktorá je oproti na Plantage Parklaan.“ Myslí tým dvanásť detí, ktoré sme

včera rýchlo poslali preč. Väčšina z nich bola o čosi staršia a ukrývala sa tu celé mesiace.

„Mohla by som ho vziať jednoducho so sebou.“

Všimnem si, že na tvári mojej kolegyne sa mihne výraz prekvapenia. „Kam?“

Pokrčím plecami. Už týždne premýšľam nad tým, u koho by som sa mohla skrýť, keď na to príde. Ponúklo sa mi niekoľko známych a priateľov, ale ja neviem, či to v tejto fáze nemeckej okupácie ešte stále platí. Je čoraz ťažšie zistiť, kto je na akej strane. Ľudia sa už neodvažujú nič povedať – zo strachu, že ich zatknú kvôli rečiam. Alebo ešte horšie: kvôli tomu, čo by mohli spraviť.

„Virrie, tohto chlapčeka im nesmieme dať. Veď sa naňho pozri.“

„Viem, ale zrejme nebudeme mať na výber.“ Vidí moje rozpaky. „Alebo nás chceš všetkých ohroziť?“

Potrasiem hlavou. „Samozrejme, že nie.“

„Ale ak je to pre teba príliš ťažké, môžem ho vziať na druhú stranu ja.“

„Nie, to nebude potrebné. Postarám sa, aby dnes zostal dobre ukrytý. Zajtra sa určite naskytne nejaká možnosť, ako ho odtiaľto dostať, čo myslíš?“

„Možno,“ odpovie nie veľmi presvedčivo.

Štvrtok, 4. september 1941

V roku 1906 zriadil v Amsterdame na ulici Rapenburgerstraat Spolok dojčenského ústavu a Detský domov jasličky pre deti židovských matiek, ktoré si želali, aby ich ratolesti mali tradičnú starostlivosť a vychovávali ich v náboženskom duchu. Keďže väčšina obyvateľov tejto časti Amsterdamu musela tvrdo pracovať, ak chcela ako-tak prežiť, veľa žien si nemohlo dovoliť zostať so svojimi deťmi doma. Pre židovské matky bol preto tento ústav vítaným riešením. Platili na dieťa maximálne dvadsaťpäť centov na deň. To, samozrejme, nepokrývalo všetky výdavky, a aby jasle neboli závislé len od darov, padlo rozhodnutie, že sa jasle spoja so vzdelávaním budúcich vychovávateľiek, takže sa ústav pre deti financoval zo školného. V roku 1924 sa jasle presťahovali do impozantnej budovy na ulicu Plantage Middenlaan číslo 31, kde na hornom poschodí malej synagógy prevádzkovalo vyučovanie náboženstva Združenie pre Talmud a Tóru. Po presťahovaní sa jasle otvorili aj nežidovským deťom z celého Holandska. Pomohla tomu aj renovácia: budova získala ústredné kúrenie, bola v nej tečúca voda a v každej miestnosti hygienické detské toalety.

V rovnošate vychovávateľky a v plášti do dažďa, ktorý sa k nej hodí, nastúpim, akoby som zhltna pravítko, do

modrej električky. Som hrdá nielen na svoju rovnošatu, vďaka ktorej som teraz oficiálne detskou vychovávateľkou, ale aj preto, že výrobcom pracovného odevu a záster je už roky firma *Oudkerk Manufacturen*, náš rodinný podnik s textilom. Vďaka tomu, že teraz nosím takéto belasé šaty, ktoré som ako dieťa vídala na vešiaku v obchode, som sa razom stala dospelou. Hoci mám ešte len sedemnášť, zdá sa mi, akoby sa na mňa zrazu celý Amsterdam díval ako na dámu. Áno, som dáma zdravotníčka. Vidím, že to vzbudzuje rešpekt. Na chodníku mi dá prednosť cyklista, hoci včera by ma bol azda ešte zrazil ako mačku. V električke mi uvoľní miesto pekný mladý muž s čiernymi zvlhnutými vlasmi. „Nech sa páči, sestrička.“ Ja zas priateľsky uvoľním miesto starému rabínovi, ktorého zbežne poznám zo synagógy. Cítim, že mladý muž na mňa upiera zrak – obaja sa držíme tej istej oceľovej opierky. Hľadím uprene dolu na naše ruky, ktoré sa takmer dotýkajú. Keďže nenosí snubný prsteň, obzriem sa za ním tesne pred tým, než vystúpim na Plantage Middenlaan, a venujem mu letmý úsmev. On môj pohľad veľavýznamne opätuje. Ktovie, možno ho ešte niekedy stretnem.

Ako som pochopila, predný vchod je len pre návštevníkov. Všetci rodičia vstupujú s deťmi vedľajším vchodom, kde svoje ratolesti nahlasujú pri osobitnej priehradke. Je ešte len trištvrte na osem, ale pri vchode už vládne chaotická trma-vrma. „Prepáčte, smiem prejsť? Ospravedlňujem sa.“ Prepchám sa dnu pomedzi ľudí. V prijímacej miestnosti vidím maličké, sotva dvojročné deti, ako si samy vyzliekajú kabátiky a vyzúvajú topánky, ktoré si vkladajú do vreciek so svojou menovkou. Potom si vrecká zavesia na vešiačky, upevnené pozdĺž

všetkých stien. Pôsobí to veselo. Z prijímacej miestnosti zamierim do dlhej chodby, kde sa úplne na konci vľavo nachádza predný vstup do budovy a vpravo zadné dvere, ktoré vedú do záhrady. Po bokoch stoja drevené detské lavice. V polovici chodby sa nahor skrúcajú dve široké schodišťa, zakončené na prvom poschodí balustrádou.

„Nepotrebuješ pomôcť?“ spýta sa ma drobná vychovávateľka s hnedými kučeravými vlasmi a okrúhlymi okuliarčekmi.

„Ehm... hľadám miestnosť pre personál.“ Znie to, ako keď pípne kuriatko.

„Prvé dvere vľavo,“ odpovie tichým hlasom.

Miestnosť je plná stolov a nedbalo poukladaných stoličiek. Na jej konci sa kúsok od okna nachádza bledoružová pohovka a kreslo potiahnuté tou istou látkou. Nábytok dodáva priestoru domácky výzor. Na stenách visí množstvo zarámovaných kresieb a fotografií. Na viacerých z nich pózuje veľká skupina vychovávateľiek; s úsmevom hľadia do objektívu fotoaparátu. Takéto skupinové fotografie robia zjavne každoročne, pretože na každej vidím iný dátum. Predstava, že čoskoro budem uprostred takejto skupiny zvečnená aj ja, mi v bruchu spôsobuje šteklenie. Na ďalšej sérii fotografií sú všetky vychovávateľky v civile. Dolu je nápis: 12. MAREC 1932, 25 ROKOV STAROSTLIVOSTI O DOJČENCE. Na stene visí aj niekoľko diplomov s rozličnými menami.

Pripomenie mi to moje vlastné štúdium na pedagogickom učilišti. Ešte stále nechápem, že som tam získala diplom len tak. Minulý rok v júli, niekoľko dní pred letnými prázdninami, ma vyvolali von z triedy. Mala som

sa hlásiť u riaditeľky školy a rozmýšľala som, za čo ma chcú potrevať. Bolo niekoľko dôvodov, ktoré mi zišli na um; určite som nebola tou najposlušnejšou žiačkou v triede.

Keď som vstúpila do riaditeľne, ocitla som sa uprostred skupinky čakajúcich dievčat.

„Dámy, dnes dostanete diplomy,“ oznámila nám bez úvodu riaditeľka. Prekvapenie bolo také veľké, že okamžite zavládlo ticho.

„Ale veď sme predsa ešte neabsolvovali skúšky!“ zvolala som. Oficiálne som mala chodiť do školy ešte poldruha roka. Riaditeľka odpovedala, že je na to „určitý dôvod“, ktorý nám nebude bližšie vysvetľovať. Rozhliadla som sa po miestnosti, a vtedy mi to došlo: všetky sme boli židovské dievčatá. Ten „určitý dôvod“ spočíval v tom, že na Kresťanskej dievčenskej škole sme už neboli želané. To mi stačilo a obrátila som sa k dverám, ale riaditeľka ma zavolala späť a odovzdala mi diplom.

„Ešte sa ti to zide, Elisabeth,“ povedala. „Je mi to ľúto. Viac pre vás urobiť nemôžem.“ Začínala som si zvykať, že sa o nás hovorí ako o nejakom osobitnom druhu.

Hoci by som najradšej pred jej očami diplom roztrhala, zadržala som dych a vyšla von.

Deň nadobudol ďalší radikálny obrat, keď som sa v to isté popoludnie dopyčula, že v Židovských jasliach hľadajú dievčatá do kurzu na vychovávateľky. Vždy som chcela pracovať s deťmi, takže som sa hneď prihlásila.

Do miestnosti pre personál prichádza čoraz viac dievčat. Niektoré z nich dobre poznám, pretože sem takisto prišli z pedagogického učilišťa, tak ako moja kamarátka Sieny Kattenburgová. V miestnosti panuje vzrušenie

a nenútená atmosféra. Možno preto, lebo sme tu teraz všetko medzi sebou len židovské dievčatá a nemáme pocit, že sa za to máme hanbiť, že sa máme brániť alebo to máme azda práve popierať. Živé dievčenské švितorenie svedčí o tom, že nie som jediná, kto zrazu opäť cíti slobodu. Dovnútra vstúpi riaditeľka Pimentelová. Je to zavalitá staršia žena v bielych šatách so zásterou, má krátke striebrosivé vlasy, na hlave jej tvoria morskú vlnku. Spolu s ňou vkľzne do miestnosti aj biely psík a ako skutočný strážny pes sa jej obradne usadí pri nohách. Keď Pimentelová zatlieska, vrava okamžite zmĺkne.

„Vitajte, dievčatá. Ako ste medzičasom pochopili, jasle sú zároveň školou a takisto dobročinným ústavom,“ začne. „Cez deň sa budete učiť v praxi a po tri večery týždenne budete navštevovať hodiny rozvojových hier, náuky o stravovaní, všeobecného vychovávateľstva detí, detských chorôb, hygieny, hudby, telocviku a náboženstva. Pred niekoľkými rokmi ma tu poverili vedením a mala som možnosť spoluvytvárať tunajšie pracovné metódy. Riadim sa myšlienkami pedagóga Friedricha Fröbela, ktorý vychádza z toho, že vývin dieťaťa prebieha najoptimálnejšie vtedy, keď má dostatok tvorivých a zároveň aktívnych podnetov. Okrem toho sú, samozrejme, zásadné tri veci: pokoj, čistota a pravidelnosť...“

Zatiaľ čo som tam stála a počúvala, zmocňovalo sa ma nadšenie. Naozaj je to šťastie, že som sa sem dostala!

„Po príchode detí ich musíme najprv skontrolovať, či nemajú nejakú infekčnú chorobu ako príušnice, osýpky, rubeolu...“

Pri slove „rubeola“ sa psík pri jej nohách okamžite rozbreše.

„Bruni, ticho!“ zahriakne ho Pimentelová. „Kde sme to zostali? Ach, áno, deti treba skontrolovať, či nemajú nejakú chorobu a, samozrejme, parazity ako blchy a vši. Je dôležité, aby sa to vykonalo čo najsvedomitejšie, inak sa deti jedno od druhého nakazia a skôr než sa nazdáme, sa táto budova premení na veľké semenisko chorôb. Dojčence a batolatá dostávajú v jasliach biele šatočky, deti vo veku dva a pol roka až šesť rokov len zásterku.“

Psík jej začne vyskakovať na kolená. Tentoraz ho nezahriakne, ale vezme do náručia.

„Hoci sme boli pôvodne židovským ústavom, otvorili sme sa aj pre nežidovské deti. To, že teraz musíme byť kvôli Nemcom opäť výlučne židovskými jasľami, je nielen nepríjemné pre ostatné deti, ktoré sme sem prijali, ale aj pre všetky nežidovské vychovávateľky, ktoré sem denne dochádzali.“

Jej hlas prezrádza spravodlivé rozhorčenie. Vzápätí sa ale ovládne. „Prílev detí sa tým ale nezmenšil, takže som rada, že mi pomôžete...“

„Prepáčte, pani riaditeľka...“ Vo verajach dverí stojí nejaká vychovávateľka. Je to to milé dievča, ktoré mi pred chvíľou ukázalo cestu. „Pri ískaní sa nám to zaseklo.“

„Dobre, že hovoríš, Mirjam.“ Pimentelová sa opäť obráti k nám. „Každé ráno je na programe ískanie. Vie niekto z vás, čo to znamená?“

Sieny zdvihne ruku. „Vyčesávanie vší?“

„Výborne.“

Za nami sa ozve chichot a ja vidím, ako sa Sieny začervená. Trochu do nej drgnem a žmurknem na ňu. Nech si z toho nič nerobí. Kattenburgovci sú najčistotnejší a najzbožnejší ľudia, akých poznám. Pred nimi by si do-

konca aj vši vyčistili na rohožke podrážky a odriekali by *berachu*, keby sa k nim odvážili vstúpiť.

„Vši sú tvrdošijná pliaga,“ pokračuje Pimentelová. „Máme tu dosť úst, ktoré je potrebné nakrmiť, a nechceme spolu s nimi kŕmiť aj parazity.“ Teraz sa ozve hlasný smiech. Smiech, vďaka ktorému sa mnohé z nás uvoľnia. Je nás tu viac takých, ktoré sú v tento prvý deň nervózne.

„Preto každé ráno ískame. Ak má nejaké dieťa tých cudzopasníkov veľa, musí si ho mama vziať späť domov. Ako ste počuli od Mirjam, pri dverách nastala malá tlačnica, takže ktorá z vás nám pomôže?“

So zásterou na modrých šatách a s bielym čepcom na hlave sa o chvíľu púšťam podľa presných inštrukcií do ískania. Bola som jediná dobrovoľníčka, ktorá zodvihla ruku. Po mne riaditeľka vybrala ešte tri ďalšie dievčatá. Čudné, že Sieny medzi nimi nebola. Možno preto, lebo sa predtým nehanbila odpovedať. „Čo treba, to treba,“ hovoríeva vždy moja mama. A tak teda teraz prezerám v malej miestnosti detské hlávky. Nie je to nič príjemné, pretože dievčatá, ktoré majú dlhé vlasy, musím najprv rozčesať, a to zaberie aj desať minút. Keď im rozčešem všetky chumáče, musím vlasy prejsť prstami, aby som našla hnidy, ktoré sa dajú ľahko pomýliť s lupinami a inými nečistotami. Keď som si potom istá, že niektoré dieťa má hnidy, prejdem mu vlasy jemným hrebeňom. Po každom pohybe očistím hrebeň nad umývadlom a porátam korisť. Keď človek rozpučí plné hnidy hornou časťou nechtu, otvoria sa. To vlastne ešte nič nie je. Odporné je však pučenie vší, najmä tých tučných, napitých, ktoré po sebe zanechávajú na porceláne červenú krvavú stopu. Do zošita sa

presne zapisuje, koľko živých vší má ktoré dieťa. Ak ich má viac než dvadsať, pošleme ho s mamou späť domov.

„Je to nepríjemné, ale inak to nejde,“ poznamenala k tomu diplomovaná detská vychovávateľka Mirjam.

Mojou poslednou pacientkou je rozkošné dievčatko so zlatistými kučerami. Hneď vidím, že sa jej to všami na hlave len tak hemží. Mamička dievčatka ma bojazlivo sleduje. Moja mama ma upozorňovala, že tí, čo deti vodia do jaslí, bývajú často veľmi chudobní. Teraz to vidím na vlastné oči. Žena si pritom ešte dala veľmi záležať, aby svoju dcérku ako-tak slušne obliekla, pretože tá má na sebe voľné šatočky bordovej farby. Ona sama je však oblečená v ufúľaných šatách, na ktorých má aspoň štyri záplaty. Jej tvár je síce prepadnutá, vidím však, že kedysi to musela byť pekná žena, ale keďže má pokazený chrup, veľa z tej krásy nezostalo.

„Už je hotová? Musím ísť do práce,“ povie takmer prosebným hlasom.

„Robím, čo môžem, pani. Odstraňujete jej vší aj doma?“

„To áno, ale mám ešte dvoch synov. Je s nimi veľa roboty. Môj muž je námorník a býva dlho preč.“ Úzkostlivo mi pozrie ponad plece do zošita, kde som urobila už šesťnásť čiarok. Samozrejme, dúfa, že sa jej podarí zmiznúť skôr, než budem pri dvadsiatej, aby som ju už nemohla zavolať späť.

„Kde pracujete?“ spýtam sa, aby som ju trochu rozptýlila.

„Na trhu.“

„Tu, na námestí Daniëla Meijera?“

„Na ulici Alberta Cuypa. Predávame zemiaky, mrkvu a cibuľu.“

„Tie potrebuje každý, či nie?“ Medzičasom som jej vybrala z vlasov ešte tri vši. Šanca, že ich nájdem ešte viac, je veľká, a to znamená, že by som dieťa musela poslať s mamou na celý deň na trh.

„Hotovo!“ poviem a prudko preruším ískanie. „Takmer dvadsať, ale budete ju musieť dnes večer ešte poriadne doma pozrieť, inak ju zajtra neprijmeme.“

Žena sa na mňa s vdľakou pozrie. „Určite to spravím, ďakujem, dievča... Teda – sestrička.“ Rýchlo odíde z jaslí.

„Tak, a ty teraz pôjdeš so mnou za svojimi kamarátkami,“ poviem, dievča postavím na zem a chytím ho za rúčku. „Ako sa voláš?“

„Gjétka,“ odpovie dievčatko zachrípnutým hlasom.

„Grétka, je teda krásne meno!“

„Mama pjacovať.“ Zaškúli na mňa.

„Áno, mama ide do práce. Ale vieš čo, Grétko, my dve sa tu budeme mať veľmi fajn.“

„Mama pjacovať, Gjétko hjať,“ povie so širokým úsmevom.

„Tak je to.“ Vezmem ju so sebou do oddelenia pre batolatá, ktoré sa nachádza na dolnom poschodí a hneď vedľa záhrady. Už som sa dozvedela, že ma pridelili práve sem. Pimentelová porozdeľovala nové dievčatá na rozličné oddelenia.

Hneď ako vstúpime k plačúcim batolatám, začne sa Grétko škrabať na hlave. Možno by bolo lepšie, keby som ju vrátila jej mame. Ako, preboha, zabránim tomu, aby tu kvôli mne hneď v prvý deň vypukla epidémia vší? Zatiaľ čo nad tým dumám, odrazu ma samu začne poriadne svrbieť hlava.

Po zvyšok dňa Grétku pozorne sledujem. Keď sa ocitne v tesnej blízkosti iných detí, zasiahnem. Odpútam jej

pozornosť nejakou hračkou alebo jej predčítavam z rozprávkovej knižky. A ona len opakuje: „Mama pjacovať, Gjétka hjať.“

Zrazu ku mne pristúpi riaditeľka Pimentelová, ktorá z času na čas vojde do miestnosti, a spýta sa, ako sa mi darí.

Sedím tam na kolenách s Grétkou, ktorá sa zúrivo škriabe na hlave, a nervózne si vymýšľam čosi o tom, aké je to s malými deťmi skvelé a aká som rada, že už teraz môžem začať so vzdelávaním, pretože mám pre ne slabosť. Vlastne som ju mala odjakživa. Od detstva. Táram dve na tri, pokým ma riaditeľka nepreruší: „Ty si Elisabeth, pravda?“

„Všetci ma volajú Betty, pani.“

„Som slečna, ale oslovuj ma jednoducho pani riaditeľka.“ Prísne na mňa pozrie. „Všimla som si, Betty, že sa príliš zameriavaš na jedno dieťa. Je neprípustné, aby tu mal niekto svojich obľúbencov. Všetky deti sú si rovné a nijaké sa tu neuprednostňujú.“

„Nie, samozrejme, slečna... teda pani riaditeľka.“

„Mama pjacovať, Gjétko hjať,“ povie už po bohviektorý raz dievčatko, ktoré mi sedí na kolenách.

„Dúfam, že si ju dobre vyčesala. Toto dieťa má vždy množstvo vší.“

„Samozrejme,“ zaklamem.

Pimentelová jej pohladí blondávu hlávku. „Výborne, pretože nechceme, aby tu vypukla epidémia.“

„To úplne chápem, kto by to chcel?“ Nervózne sa zasmejem a ovládnem sa, aby som sa sama nepoškrabala. „Choď sa hrať so skladačkou,“ poviem dievčatku a spustím ju z kolien. Dieťa sa na mňa nechápavo pozrie.

„Tam v kúte sú kocky,“ povie Pimentelová, zatiaľ čo Grétko sa obráti smerom, ktorý jej ukáže. Konečne po-

chopí a odsacká do kúta. „Asi si si všimla, že Grétka je trochu zaostalá, či nie?“

Cítim sa príšerne, že ma takto poučuje, a len trochu pokrčím plecami. „Tak trochu.“

„Na svoj vek je malá. Vlastne by už mala byť v skupine predškolákov, ale mentálne by to bolo pre ňu príliš náročné. Takže: chcem, aby si ku každému dieťaťu pristupovala rovnako, aj keď je niektoré zraniteľnejšie než iné. Aj silnejší majú nárok na pozornosť a starostlivosť. Pozri, tam sú dve deti so sviečkami. Treba im ich utrieť.“

„Sviečky?“

„Tečú im z nosa sople.“

Vystúpim na Druhej ulici Jana van der Heijdena, aby som posledný kus prešla pešo, a zastavím sa u obchodníka so zeleninou, u ktorého v poslednom čase nakupujeme. Vo štvrti Plantage, kde sa nachádzajú aj jasle, sa odpradáva nachádza židovská štvrť, avšak vo štvrti Pijp, kde bývame my, žije teraz viac nežidovských obyvateľov ako židovských. Chodievali sme vždy do obchodníka oproti, ale odkedy tam – podobne ako na predajni s topánkami Zwartjes a v divadle City – vyvesili tabuľku s nápisom ŽIDOM VSTUP ZAKÁZANÝ, je to už minulosť. Tých ľudí tam som aj tak nemala rada, a očakávala som to. Mama si veľmi nevedomovala, čo nám visí nad hlavou, a úplne ju to odrovnalo. Mimochodom, tí ľudia boli našimi dobrými zákazníkmi. Tolká nespravodlivosť ma tak zasiahla, že som im chcela kameňom rozbiť výklad, to mi však výslovne zakázal môj brat Gerrit a spýtal sa ma, či som už úplne mešuge. Až keď som videla, ako mama plače, pochopila som, že veru nejde o situáciu, kde by platilo oko za oko, zub za zub. Neprekážalo

mi a ani som sa nebála, keď mama niekedy začala kričať, gúľať očami a vyhrážať sa. Avšak voči jej slzám som bola bezbranná. Na druhý deň sa zdalo, akoby tá scéna bola len krátkym melodramatickým výkyvom, a mama nám so zdvihnutou hlavou oznámila, že odteraz budeme nakupovať v Druhej ulici Jana van der Heijdena.

Obchodník so zeleninou na mňa zo svojho krámu zamáva. Odzdravím a až vtedy si všimnem, že na múre pri vchode je bielou farbou namaľovaný hákový kríž. Že by si to ešte nestihol všimnúť?

Muž ku mne náhlivo vykročí. „Betty, počkaj! Tvoja mama chcela hrozno, práve mi nejaké doviezli,“ povie priateľským tónom. Mimovoľne obrátim pohľad na ešte mokrú farbu na múre.

„Ach, tamto,“ povie predavač. „Dnes večer to premaľujem. Tým idiotom nesmieme venovať pozornosť. Inak nás to bude stáť oveľa viac.“ Viem, na čo naráža: okolo štyristo židovských chlapcov, čo vystúpili proti protižidovským zákonom, poslali do Mauthausenu, a ani jeden z nich sa zatiaľ nevrátil. Vlastne je to nepredstaviteľné, že sa dejú takéto veci, zatiaľ čo každodenný život plynie ďalej.

„Tak ako bolo?“ spýta sa mama, keď vstúpim do nášho obchodu. Ovanie ma dôverne známa vôňa čerstvo utkaných kotúčov látky, typický závan, ktorý by som rozpoznala spomedzi tisíca iných. Mama práve zatvára obchod.

„Fajn!“ poviem a podám jej vrecúško s červeným hroznom. Podrobne jej poreferujem o priebehu dňa. Avšak príhodu so všami kvôli zjednodušeniu vynechám. Kvôli tomu svrbeniu, ktoré som si nahovorila, by mama

po celú noc nezažmúрила oka. „Mimochodom, majú tam aj klavír,“ poviem nadšene.

Mama zdvihne zrak od účtovníctva. „No to je skvelé, aspoň celkom nezabudneš hrať.“ Mama by bola radšej zostala klaviristkou, než sa stala majiteľkou obchodu s textilom. „Povedala si im, dúfam, že vieš hrať.“

„Áno, pretože nasledujúceho polroka budem na červenom oddelení s batolátami a smiem ich učiť pesničky. Ach, tí maličká sú naozaj na zjedenie.“

„To radšej nie.“ Prekvapene zdvihnem zrak. Gerrita som si vôbec nevšimla. Zostúpi vzadu v obchode z rebríka a priateľsky ma potľapká po pleci.

„Pozdravujem ťa, sestrička Betty, patrónka detí,“ povie ironicky. „Len aby si mala sama nejaké dieťa do dvadsiatky.“

Muž, za ktorého sa raz vydám, musí byť krásavec ako Gerrit; musí mať široké plecia, dozadu sčesané čierne vlasy, silnú sánku a mäkký pohľad.

„Prosím ťa, prestaň,“ pridá sa mama naoko nahnevane.

„Vieš, koho som minule stretol?“ provokuje Gerrit ďalej. „Našu starú pestúнку. Zostali jej už len dva zuby a je aj tak trochu mimo.“ Prstom si poklepe po hlave. „Ale povedala mi, že ako pestúнку si ju ešte vždy môžeme najať. Takže, Bet, keď budeš mať dieťa, aspoň toto bude zabezpečené.“

„Pche, ani náhodou. Sám si ju najmi.“ Naša mama nás nekojila, pretože chcela zostať štíhla. Vždy bola pyšná na svoju postavu a driečna je doteraz. Ak sa k tomu prirátajú jemné črty jej tváre a dlhé tmavoplavé vlnité vlasy – je to naša mama. Zrejme dúfala, že ešte niekedy bude môcť vystúpiť na javisku ako klaviristka. Po konzervatóriu hra-

la niekoľkokrát v amsterdamskej Concertgebouw, ale odkedy sme prišli na svet my, pracovala už len ako učiteľka klavíra a spevu. Viacero rabínov sa dalo na spev a stali sa z nich *chazani* práve kvôli našej mame. Niektorým spev ale vôbec nešiel, takže jej úsilie bolo márne. Často som na chodbe tajne načúvala, ako sa mama snaží, aby ten ich falošný škrekot znel aspoň trochu melodicky.

Z jej kariéry hudobnej interpretky teda už nič nebude. Keďže sa oteckov obchod s textilom rozrástol, začala mu mama čoraz viac pomáhať. Najskôr len prijímala nové predavačky a šičky, ale odkedy otecko umrel, prebrali s Gerritom celučičký obchod.

Ozve sa zvonček a dvere sa prudko otvoria. Všetci traja obrátíme hlavy tým istým smerom. Dovnútra vstúpi môj trinástročný braček Japie. Je to typický adolescent, na tvári má vyrážky a jeho telo akoby ešte vždy nechcelo vyrásť do výšky, hoci dlane a chodidlá má už poriadne veľké.

„Aha, vy ste ešte tu,“ povie sucho.

Radostná nálada mojej mamy sa zrazu stratí. „Áno; čo si si myslel, že len tak nebadane preklzneš hore?“

„Nie; prečo?“ Zatvári sa ako stelesnená nevinnosť, jeho správanie však svedčí o pravom opaku.

„Dočerta, Jaap, povedz mi, že to nie je pravda!“

„Neviem, o čom hovoríš, mama.“

Pristúpi k nemu a rukou mu prejde po vlasoch. Môj braček sa kľčovito stiahne.

„Mokrý!“ Aby tento dôkaz definitívne potvrdila, ovonia mu hlavu. „Jaap, ak ešte raz pôjdeš na plaváreň, tri mesiace ťa nikam nepustím.“

„Prečo nemôžem ísť plávať? Veď je to smiešne, ak osatní na plaváreň môžu a ja nie!“